

MISKOLCZY AMBRUS

A ROMÁNOK SZÜLETETT ORTODOXOK!?

■ A címben szereplő felkiáltójel és kérdőjel az állításra és a tagadásra utal. Az állítás logikai konstrukció: a rómaiak hozták magukkal a meghódított Dáciába a kereszténységet, megtérítették a dákokat, összeolvadtak, és az új nép, a román már beleszületett az új vallásba. Bizonyíték az alap-*szó*kincs, a *Mi Atyánk* szavai három kivételével mind latin eredetűek. Az egyházi szervezettel kapcsolatos szavak viszont általában görög és szláv eredetűek, és mindebből az következne, hogy a románok már keresztények voltak, amikor a bolgár nyelvű egyházi szervezet kiépült. Ez a Román Ortodox Egyház hivatalos véleménye is, amely Szent Andrást büszkén vallja egyik alapítójának, sőt Védelmezőjének.¹ Igaz, vitatott az, hogy Szent Péter testvére a mai Dobrudzsában is hirdette az igét.² Szent András hagyománya már a 18. század elején is élt, sőt azt is beszélték, hogy Nemoiești-ben a sziklába vájt kolostoroktól nem messze, a kis fatemplom melletti fa alatt maga Szent Pál prédikált.³ És innen az erdélyi szász mondás: „othagyta, mint Szent Pál az oláhokat”.⁴

A román nemzeti szemléletben vallás és nemzet azonos. Iorga ezt annak hangsúlyozásával juttatta kifejezésre, hogy „az ortodoxia van ezért a nemzetért, és nem ez a nemzet az ortodoxiáért”. Az ortodoxiát a modernitásból visszatekintve román törvénynek is nevezik, hiszen az egyház szabályozta az emberi együttélést, és a pap – mint jeleztük – ott állt az élet három nagy eseményénél: keresztelt, esketett és temetett. „A román törvényt – mondta Iorga – nem tanították egyetlen iskolában sem, és nem is lehetett dogmák együttese. Komplex és titokzatos dolog, amely lassan öltött formát, miközben átvett valamit a román népet alkotó valamennyi elemből. Ez a törvény a 4. századtól a 14. századig, tehát ezer éven át, iskola, fegyelem, hierarchia, az ortodox világgal való bármiféle kapcsolat nélkül élt, noha ami hiedelmeket illeti, miután Keleten vagyunk – és mivel a keleti hatás jött hozzánk, elméletileg a Keletrómai Birodalmat folytató bizánci birodalom részét alkotjuk – a román törvény kétségkívül keleti törvény.”⁵ Homályos nemzetmisz-tika ez, de felfogható és átélhető. Iorga 1929-es párizsi előadásában titokzatoskodás nélkül tette fel a kérdést:

„Miért nem volt képes Moldvában és Havaselvén a sok katolikus misszionárius és a katolikus püspöki szervezet elfogadott Egyházat létrehozni? Olyan Egyházat, amit nemcsak a fejedelem fogadott volna el mulandó politikai indokok miatt, hanem maga a nemzet is. Miért idegenkedtek a kereszténység nyugati formájától, amely [...] sokkal inkább megfelelt volna a nép által beszélt nyelvnek és magának a nemzet eredetének is?”

A katolikus terjeszkedés kudarcát elsősorban a kemény egyházi fegyelemmel magyarázta Iorga. Továbbá azzal, hogy „a katolicizmusban nem lett volna falusi pópa. Ezt a pópát közvetlenül alárendelték volna a püspöknek. Minden tevékenységet a szabályzat szerint rendelték volna el és hajtottak volna végre. Eltűnt volna a vallás alakjában jelentkező egész falusi autonómia. A pap sokkal nagyobb tudású lett volna, olyan ismeretekkel, amilyenekkel a papneveldek létrehozása előtt a román papok nem rendelkeztek. A hagyományos formákat messze felülmúló formákhoz kapcsolódott volna, de a hagyományok tekintetében mindez lemondást, feladást jelentett volna. A hitéletnek ezen a területén a paraszti élet egész múltját eltemették volna, annak a rendkívüli erőteljes paraszti életnek a múltját, amely a fegyelem minden kényszere alól kibújt.”⁶ Még ma is él – Iorga imént idézett gondolatmenetére hivatkozva – az az elképzelés, hogy a kereszténységet a Balkánon nem intézményes alapon terjesztették, és pedig „informális hittérítők”, az egyes közösségek által választott papok.⁷

A tagadás, annak tagadása, hogy a románok ortodoxnak születtek, is radikális: „képtelenség”, mert – hangzik az ellenvélemény – „olyan mértékben születtünk kereszténynek, amilyen mértékben a 8–9. században befejeződött az etnogenezis, és vele a protorománok kereszténnyé válása”. Ortodoxiáról azért nem lehet beszélni, csak az egyházszakadás – 1054 – után, ekkor különült el az ortodoxizmus és a katolicizmus. „Az Ortodoxiához való csatlakozásunk hosszú távú jelenség, amely közép- és délkelet-európai változásoknak a része, valamint azokénak, amelyek a román nép kialakulásának korában zajlottak le. Csak azt mondhatjuk el, hogy latinitásunk révén régi keresztény nép vagyunk.”⁸ Ez már némileg homályos fordulat. Kell is némi homály, mert homályosan látjuk, ami történt. És elővigyázatosnak is kell lenni, mert vallás és nemzeti identitás összefüggnek. Emellett a keleti és nyugati kereszténység kérdése összefonódik a fejlettség és a fejletlenség megítélésének kérdésével. Mivel az ortodoxia Európa elmaradottabb területein él, ezért erősen tartja magát a vélemény: az ortodoxia a fejletlenség oka. Van, aki csak egyszerűen tudomásul veszi, mint tényt. „A szlavón kultúra bizánci kultúra a nép számára”, megfelel a románok fejlettségi szintjének, tehát nem ok, hanem – a gazdasági körülményekből fakadóan – okozat. A szlavón kultúra átvételét az magyarázza, hogy a 10. században a hódító bojárok szlávok voltak, akik leigázták a románokat, az uralkodó szlávok nem románosdtek el, hanem helyüket a harcosok alsó rétegéből felemelkedett román elit foglalta el. A hódítók szlavón kulturális öröksége pedig „használt nekünk,” segített az idegenekkel szembeni ellenállásban.⁹ A szükségből másképpen is lehet erényt kívácsolni. Példa erre annak fejtegetése, hogy a protestáns ember semminek tartja magát Isten kezében, míg az ortodox Isten részének, ezért amikor a templomban az esküvő alkalmával koronát tesznek a fejére, egy pillanatra a világ császárának képzelheti magát. Ma pedig az ortodoxia nemzeti jellege miatt megfelel „a nemzetek Európája” eszményének, ugyanakkor ökumenikus és egyben szinodális jellegű, mivel a nagy egyházszervezeti kérdésekben az egyházfők gyűlésén, a szinódusban döntenek.¹⁰

Az ortodoxia illetően való dicsőítésével szemben áll a román ortodoxia kárhóztatása. Eszerint az, amit egyben „román törvénynek” nevez az ortodox egyház vallásgyakorlat, közelebb áll a szokásjoghoz, mint a teológiá-

hoz. „A román »ortodoxia« inkább hit nélküli hagyomány, mintsem a hit hagyománya.” A román ortodoxia ethosza elsősorban politikai és jogi jellegű, nem részvételt, hanem alávetést kíván, a többségi akaratnak való alárendelődést. „A románok számára az Ortodoxia nem annyira személyes hit, hanem olyan szerves törvény, amely arra hivatott, hogy megszervezze és irányítsa a középkori identitás-közösség politikai korpuszát, aztán a modern nemzetét.”¹¹

A kérdés viszont marad: miként és mikor vették fel a románok a kereszténységet? És hol? A nagy nyelvész, Alexandru Philippide dédapjának a testvére, Daniel Phippides (Δανιήλ Φιλίππιδης) 1816-ban napvilágot látott *Románia története* (Ιστορία της Ρουμανίας) szerint a románok a bolgárokkal együtt vették fel a kereszténységet, amikor a bolgároknak voltak alávetve.¹² A munka legújabb kiadásának tudós előszavában kiemeli a fordító, hogy van, aki szerint Philippides az első, aki a románok által lakott terület jelölésére a Románia (Rumunia) szóval élt, ugyancsak a fordító azt is hangoztatja, hogy Philippides élesen antikatolikus álláspontot képviselt, a román nép egységét a vallási egységben, az ortodoxiában látta.¹³ Viszont a kereszténység felvételének kérdésében a fordító nem nyilatkozott, megkerülte a vitát.

Ebben a vitában kemény érvek a régészetiek. És újabban a régészek nem szeretik a logikai konstrukciókat. Például egyikük világosan elmondta, hogy a római telepések lehettek keresztények, de a városokban. A város és falu két külön világ. A román pogány szó (akár a magyar) a latin *fa-lus*-ból (paganus; falu = pagus) származik. Amikor a rómaiak kiürítették Dáciát, a városi lakosság is átment a Dunán túlra. Ráadásul a római államvezetés üldözte a keresztényeket. Az első mártírsírokat pedig a 4. század elejéről Dobrudzsában tárták fel.¹⁴ A. A. Rusu ennél is tovább ment, és a románok eredeti kereszténységéről vallottakat minden eddigénél alaposan kérdőjelezte meg – a régészeti tények logikájából indulva ki. Lássuk az érvek és ellenérvek kavalkádját.

Az alapvető régészeti tény: nincsenek román templommaradványok a 10–12. századból. Ellenvetés: fatemplomok voltak. Régészeti tény: ezeknek is marad nyoma. Ellenvetés: népi ortodoxiáról volt szó. Tény: valóban a 17. századig nehéz megkülönböztetni a papot a paraszttól, de nincs keresztény vallás egyház nélkül, nincs egyház templom nélkül. Ellenvetés: kerültek elő a föld alól keresztény kegytárgyak. Tény: ezek is, mint más kézműves termékek kereskedelem révén terjedtek el egész Európában. A szlávok pogányok voltak. A román nyelv tanúsága: román nép a romanizált elemek és a szlávok összeolvadása révén jött létre. A romanizált elemek, ha keresztények is lettek volna, „a szlávokkal való együttélés visszalökte volna őket a pogányságba”. Legkorábról a 10. század végéről tűnnek elő a kereszténység nyomai – Dobrudzsában, ahol korábban élt a kereszténység, de a 7. században megszűnt. A Dunától északra nincs nyoma bolgár keresztény misszióknak, holott Erdély egy része bolgár fennhatóság alatt állt még a 9. században, de ezt a magyarok felszámolták. Az erdélyi szláv feliratok nem is bolgár, hanem szerb hatásról tanúskodnak. (A legrégebbi az 1313-as sztrigyszentgyörgyi templomban látható.) A *Mi Atyánk* legkorábban 1000 körül nyerte el formáját. A kereszténység kulcsszavai szláv eredetűek, többek között a *menny* (rai) és a *pokol* (iad). Iorga szerint – láttuk – a

román törvénynek nem volt egyházszerkezete, nem is kellett, mert egy-egy szerzetes politikai és közigazgatási hatalmat is gyakorolt, valóságos vladika, azaz uralkodó volt. (Vladika = vládica a püspök népi megnevezése, a szó szláv eredetű, és hatalomgyakorlásra utal.) És ez a szerzetes-vladika papokat szentelt fel, megtanított néhány imát, mert a mise szertartása egyszerű volt.¹⁵ Csakhogy az élet ennél bonyolultabb. Hiszen – hangsúlyozza Rusu – nincsen vallás egyházszerkezet nélkül. Az egyházszerkezet nélküli valósággyakorlat mese. Minden eddigi magyarázat arra, hogy a románok neolatin nép létükre miért a kereszténység délszláv formáját vették át, elfogadhatatlan. Csupán logikai spekulációk. Valamikor a 10–12. században kezdett el terjedni a szlávón kultúra Dobrudzsában és a Dunától északra fekvő sík vidékeken. Rusu szerint komolyan kell venni azt, amit a 18. század derekán Paiszij Hilandarszki a maga bolgár történetében írt, éspedig azt, hogy II. János Aszen (1208–1241) „megparancsolta a románoknak, akik addig latinul olvastak, hogy vessék el a római törvényt, és ne olvasanak latinul, hanem bolgárul. És megparancsolta, hogy vágják ki a nyelvét annak, aki latinul olvas. És a románok akkor sajátították el az ortodox törvényt, és kezdtek bolgárul olvasni.”¹⁶ Az érintkezés a két nép között azonban korábbi. A legelőváltó pásztorok kétnyelvűek voltak, amikor télen a havasi legelőkről bolgár környezetbe jöttek, itt jártak templomba, és így „az idegen bolgár egyházi nyelv saját vallási kultúrájuk részévé vált”, ahol pedig a görög volt az uralkodó nyelv, görög istentiszteletre jártak.¹⁷ Viszont a latin eredetű szavak az egyházi nyelvbe a balkáni latinságból kerültek be.¹⁸ A lényeg a rítus, ez kölcsönzött a szertartásnak szakrális vagy mágikus jelleget. A bolgár és a görög templomokban azonban a rítus azonos volt. Ez jegyezte el a románokat a keleti kereszténységgel.

Ezzel visszaérkeztünk a román történetírás egyik alapító egyénisége, A. D. Xenopol 19. század végi nagy (négyezer oldalas) román történetéhez, amely nagyjából ugyanazt, amit Hilandarszki állított, egy 1844-ben megjelent bolgár történetből idézte, de ebben még az is olvasható, hogy Aszen elfoglalta a két román vajdaságot, Havaselvét és Moldvát, hogy megtisztítsa a római eretnokségtől.¹⁹ Erre a látványos hódításra azonban a valóságban a magyar királyság terjeszkedése miatt nem kerülhetett sor – csak a képzeletvilágban. Marad a történeti rejtély, amelynek megoldásához szükség van a képzeletre. Egyik macedoromán származású román történész viszont azt fejtette ki, hogy miután a románok életkörülményei a Balkánon egyre mostohábbra fordultak, a Dunától északra vándoroltak, és „többek között magukkal hozták annak az államnak a formáit, amelyben korábban éltek”.²⁰ Magukkal hozták a vajdai udvar és egyházaik nyelvét is. És ezt a nyelvet – újabb tézis szerint – még a 9. században Boris cár brutális politikai döntéssel kényszerítette (volna) a románokra, amikor meghódították volna a Dunától északra fekvő román lakta vidékeket.²¹ A szláv egyházi nyelv átvételének újabb keletű magyarázata az, hogy a tirnovói egyházfő fennhatóságát a Dunától északra is kiterjesztette. „Így végül az Aszenidák egyetlen biztos öröksége a Dunától északra élő románok számára a szláv nyelv lett, amely az egyházban és a közigazgatásban élt tovább. A tirnovói ortodox pátriárkátus 1235-ös felállítása nélkül, és ha Bulgária nem szakad el Rómától, a románok története másképpen alakult volna.”²²

A román ortodoxia akkor szilárdult meg végleg, amikor megjelentek a csodatevő szentek ereklyéi. Elsőként a 14. század végén Szent Filothea maradványait hozták el Tirnovából, amikor ezt elfoglalták a törökök. A 12 éves vértanút apja ölte meg hirtelen felindultságában, mert javait elosztogatta a szegényeknek, viszont tetemét égi fény ragyogta be, és olyan nehéz volt, hogy alig tudták megmozdítani. Ő lett Havaselve védőszentje. Moldvát, Új Szent János földi maradványait Dnyeszterfehérvárról hozatta Jó Sándor vajda a 15. század elején, és a szucsávi templomban helyeztette el. A mártír trapezunti görög kereskedő volt, aki Dnyeszterfehérvárra tartva a hajóúton vallási kérdésekben összeszólalkozott a római katolikus kapitánnyal, mire ez a fehérvári tatár városparancsnoknak azt hazudta, hogy utasa át akar térni az iszlámra. Csakhogy ezt a kereskedő megtagadta, ezért a tatár vezér megkínóztatta és kivégeztette. Mindkét csodatevő szent temploma ma is zárandokhely.

Az orosz ortodoxia után a román ortodoxia tarthatta számon a legtöbb hívőt. Egyházszerkezete bármennyire is erős lehetett, a görög és délszláv főpapok olykor egész durva formában tették szóvá az egyházi fegyelem hiányát. Márpedig ereje ebben a gyengeségében is rejtett. A vallás mindenütt néphiedelmekkel fonódott össze, különböző mágikus praktikákkal. De talán sehol sem olyan nagy mértékben, mint a románok világában. Ezért nem alakultak ki eretnkségek, és az eretneküldözés is elmaradt. A bogumilizmus is éreztette hatását, de nem vált tömegmozgalommá, mint Bulgáriában és különösen Boszniában, ahol az uralkodó rétegekre is hatott. Románra is fordították a bogumil apokrif irodalmat (*Ézsaiás próféta és Ábrahám látomásai, Nikodémusz evangéliuma, Afrodizian legenda, Énók titkos könyve* stb.), de ezeket sem tiltotta az egyházi vezetés.²³ Nagyobb és mélyebb hatást gyakorolt a *hészükiazmus*. *Hészükia* görögül „nyugalom”, de ez a nyugalom a szemlélődő lélek csendje, amely a Jézus-ima – „*Úr Jézus, Isten Fia, könyörülj rajtam!*” – folyamatos ismétlésével társult. És miután imádság közben önmagukra irányozták tekintetüket, sajátos testtartásuk miatt „köldöknézőknek” gúnyolták őket. Valójában az elmélyülés révén – mint Thesszalonikai Gergely (1296–1359) athoszi szerzetes hangsúlyozta, „kimondhatatlan módon egyesültek a minden tudást és elképzelést felülmúló fénnel, önmagukban, mint tükörben szemlélik az Istent”.²⁴ Az élet szenvedés, hirdették a bogomilok, de az ő tanításukat a hészükia stákkal ellensúlyozták, hogy vállalták a szenvedést, és földi harc helyett a mennyei boldogságért folyó küzdelmet vallották, az Istennel való egyesülést, az isteniesülést gyakorlatát mutatva fel. A *hészükiazmus* a szerzetesi élet révén a bojári világot is elérte. A komor földi világban a valóság mint túlvilági individualizmus „mennyei állampolgárságot” kínált.²⁵

■ JEGYZETEK

1. <http://patriarhia.ro/i-nceputurile-vieii-crestine-pe-teritoriul-arii-noastre-crestinismul-daco-roman-101.html> ; <http://www.crestinortodox.ro/editoriale/originile-implicatia-ortodoxiei-istoria-poporu-lui-roman-70070.html> ; Ilaron Țiu: A fost apostolul Andrei fondatorul creștinismului la români? http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/fost-apostolul-andrei-fondatorul-cre-tinismului-rom-ni (2016-10-20)
2. Dan Ioan Mureșan: *The Romanian Tradition. The Orthodox Christian World*. Ed.: Augustine Casiday. Routledge, 2012. 141.
3. Andreas Illia: *Ortus et progressus variarum in Dacia Gentium et Religionum*. Claudiopolis, 1730. 15–16.
4. Cesare Alzati: *În inima Europei*. Cluj-Napoca, 1998. 90.

5. Nicolae Iorga: *Concepția românească a ortodoxiei*. Buc., 1940. 8–9.
6. N. Iorga: *Le caractères communs des institutions de Sud-Est de l'Europe*. Paris, 1929. 118–119.
7. Traian Stoianovich: *Balkan worlds: the first and last Europe*. London, New York, 1994. 140.
8. Barbu Theodorescu: *E o enormitate a afirma că ne-am născut ortodocși*. http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/e-o-enormitate-afirma-c-ne-am-n-scut-ortodoc-i (2016-10-16)
9. P. P. Panaiteșcu: *Interpretări românești*. Buc., 1994. 21–24.
10. Barbu Theodorescu: i.m.
11. Daniel Barbu: *De ce sunt românii ortodocși? O falsă explicație istorică*. http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/ce-sunt-rom-nii-ortodoc-i-o-fals-explica-ie-istoric (2016-10-16)
12. Dimitrie Daniel Philippide: *Istoria României*. Ford. Olga Cicanci. Buc., 2004. 334
13. Olga Cicanci: *Introducere*. Philippide: *Istoria României*. 35.
14. Ion Motzoi-Chicideanu: Creștinismul a dispărut odată cu retragerea romană. adevarul.ro/news/societate/crestinismul-disparut-odata-retragerea-romana-1_50aeb18c7c42d5a6639f355d/index.html (2016-10-22)
15. Iorga: *Concepția...* 15–16.
16. Adrian Andrei Rusu: *Creștinismul românesc în preajma Anului O Mie: în căutarea identității*. <http://www.medievistica.ro/texte/istorie/cercetarea/Inceputurile1000Rusu.htm> (2016-10-27)
17. Gottfried Schramm: *Korai román történelem*. Debrecen, 1997. 76.
18. Johannes Kramer: *Sprachwissenschaft und Politik. Die Politik. Die Theorie der Kontinuität des Rumänischen und der balkanische Ethno-Nationalismus*. Balkan-Archiv 1999–2000. 147–152.
19. A. D. Xenopol: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. II. Buc., 1925. 118.
20. George Murnu: *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare*. Buc., 1913. 230.
21. Nicolae-Șerban Tanașoca: *Bizanțul și românii*. Buc., 2003. 17–18.
22. Alexandru Madgearu: *The Asanids*. Leiden, Boston, 2014. 285, 287.
23. Anton Balotă: *Bogomilismul și cultura maselor populare din Bulgaria și țările române*. Romano-slavica 1964. 19–71.
24. *Hézsükiazmus*. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/hézsükiazmus.html> (2017-02-07)
25. John Meyendorff: *Byzantium and the Rise of Russia*. Cambridge, 1981. 71.

